

Оксана Хомишак

ОБРАЗ БАТЬКА КРІЗЬ ПРИЗМУ «БАТЬКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ» В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Сім'я в сучасній українській державі функціонує не лише як первинний осередок суспільства, а й головна виховна інституція, що покликана забезпечувати моральний, духовний, соціальний та фізичний розвиток дитини. У Концепції державної сімейної політики акцентується увага на тому, що сьогодні відповідальність за утримання і виховання дітей покладено на батьків значно більшою мірою ніж на державу. Значущість сімейного виховання в умовах сьогодення підтверджують Конституція України, Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна програма «Діти України» та «Українська родина». У Державній національній програмі «Освіта» визначено завдання сім'ї, згідно з якими батьки постають як перші педагоги дитини, які повинні створити умови для повноцінного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу. Сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання та навчання дітей.

Однак опинившись у фокусі складних соціально-економічних, політичних реформ, українська сім'я виявилася неспроможною для виконання нових функцій, відведених їй державою, про що свідчать її деморалізація, нестабільне становище (кількість розлучень, нові моделі сім'ї, число позашлюбних дітей), економічна слабкість, нівелювання родинних цінностей з матеріальними, педагогічне невігластво батьків тощо. За таких умов особливої актуальності набуває потреба у створенні максимально сприятливих умов для відтворення та формування міцної української родини, що вимагає від нового покоління вирішення таких важливих завдань як: вивчення та осмислення історико-педагогічного досвіду української родини, збереження сімейних традицій, акумуляція та сповідування родинних цінностей. Так як сучасний батько й мати не отримують належної педагогічної освіти і не завжди здатні реалізувати свої виховні функції в повному обсязі, тому педагогічна допомога батькам стає сьогодні прерогативою не лише для них, а й для держави. Проте особливої уваги у цьому сенсі потребує батько, оскільки відповідно до статистичних даних він частіше ніж мати стає не лише психологічно неготовим до свого батьківства, а й педагогічно некомпетентним, незацікавленим, малоініціативним та здебільшого пасивним учасником виховного процесу. На вимогу сучасності з'являється новий тип відповідального батьківства, у розумінні якого від батька очікують активної моральної, духовної та емоційної підтримки, що передбачає не лише його щоденну фізичну присутність, а й максимальну зацікавленість,

причетність, задіяність та наближеність до своєї дитини та її життя.

У науково-педагогічній літературі та публіцистиці радянського періоду ми знаходимо невелику кількість праць присвячених вивченню ролі батька у вихованні дитини (Б. Кочубей, С. Долецький, М. Боришевський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович). Сучасні психолого-педагогічні дослідження також розглядають питання батьківства (В. Кравець, В. Костів, В. Ковбас, В. Постовий, Т. Алексеєнко, І. Трубавіна, О. Хромова, Т. Кравченко, Т. Зелінська, О. Ярошинська та ін.). Проте безперечним є той факт, що специфіка маскулітного елемента у вихованні дитини як невід'ємної психолого-педагогічної складової його ефективності та повноцінності залишається ще й досі до кінця не розкритою.

Вагомий внесок щодо вивчення ролі батька здійснив видатний український педагог В.О. Сухомлинський, який віддав своє серце дітям, а свій багаторічний педагогічний досвід та поради, висвітлені в «Батьківській педагогіці», – батькам. Аналіз його педагогічних ідей цієї значущої праці вважаємо досить доцільним сьогодні, адже саме з неї ми черпаємо вічні, істинні та цілющі знання, багато відповідей на питання нашого часу та ключі для розв'язання сучасних проблем сімейного виховання.

Серед численного ряду досліджень різноманітних аспектів спадщини В. Сухомлинського важливе місце посідають: питання сімейного виховання (Л. Повалій, М. Сметанський, Г. Супріна, Л. Теслюк О. Ярошинська, Т. Яценко, та ін.); система виховання молоді на засадах етнопедагогіки (В. Кузь, Т. Мацейків, В. Мосіяшенко, М. Стельмахович, Є. Сявавко, Ю. Руденко та ін.).

Предметом дослідження – концепція батьківської педагогіки, заснованої та розробленої В. Сухомлинським.

Мета статті – розкрити образ батька та його роль у вихованні дитини крізь призму педагогічних поглядів В. Сухомлинського, представлених у «Батьківській педагогіці».

Червоною ниткою у педагогічній спадщині великого педагога переплітається ідея неоціненого значення сім'ї у формуванні, розвитку та вихованні всебічно розвинутої особистості, яка була виховним ідеалом в епоху діяльності директора Павлиської школи. На думку В. Сухомлинського, сім'я є першою колискою духовності, моральності дитини, адже тут формується її світогляд, національна свідомість, гуманістичні цінності, тут вона пізнає красу людських взаємин. «У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї, образно кажучи, закладаються коріння з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [8, 22]. Далі автор «Батьківської педагогіки» зазначає: «Сім'я стає могутньою виховною, що облагороджує ваших дітей лише то-

ді, коли ви, батьку і мати, бачите високу мету свого життя, живете в ім'я високих ідей, що підносять, звеличують вас в очах ваших дітей» [8, 157]. Найвищою, найблагороднішою та найпочеснішою місією кожного батька і матері В. Сухомлинський вважає творення людини, оскільки вони не тільки продовжують свій рід і відтворюють себе в своїх дітях, вони несуть відповідальність за нову людину, людство і його майбутнє загалом. Стосовно цього видатний педагог дає простий «рецепт» людського щастя: «Якщо ви хочете стати неповторною особистістю, якщо ви мрієте залишити після себе глибокий слід на землі – не обов'язково бути видатним письменником або вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, засяяти красивою зіркою неповторної індивідуальності, виховавши хороших дітей, хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків для своїх дітей. Творення людини – найвище напруження всіх ваших сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Діти – не тільки і не тільки джерело радості. Діти – це щастя створене вашою рукою» [8, 189].

Виходячи з таких міркувань, В. Сухомлинський вбачає основним завданням сім'ї та школи формування у вихованців моральної готовності до батьківства. Адже без цієї підготовки людина не здатна досягнути та відчувати щастя у повному сенсі. З цього приводу директор Павлиської школи пише: «Багаторічний досвід переконав нас, що вміння бачити в підліткові, юнакові, дівчині, майбутніх батька і матір, вміння оцінювати педагогічні явища з тієї позиції, що через два десятиріччя наш колишній малюк приведе до школи свого сина і буде разом з нами міркувати, як його краще виховати, – це вміння необхідне нашому суспільству такою ж мірою, як і рівень трудової майстерності виробників матеріальних і духовних цінностей...» [9, 87].

Бачення цієї проблеми й стало поштовхом для створення своєрідної енциклопедії сімейного виховання «Батьківської педагогіки», якій автор дає таке визначення: «... це педагогічна освіта батьків і матерів, освіта тих, кому завтра бути батьками» [8, 22]. Він підкреслює, що «без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов'язку, мудрій любові і вимогливій мудрості батька і матері самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них – її коріння і джерело» [8, 21]. Сам педагог, прагнучи збагнути цю мудрість, присвятив роздумам над нею все своє життя, в результаті чого висвітлив всі свої накопичені знання, спостереження, висновки у «Батьківській педагогіці», сподіваючись, що «вона буде однією краплиною в джерелі педагогічної мудрості батьків...» [8, 22]. Тут слід відзначити скромність видатного педагога, що так звеличує його в наших очах як вчителя-професіонала і чудову людину, внесок якої у розвиток теорії та практики сімейного вихо-

вання є велетенським і залишається неперевершеним до наших днів.

Батьківська педагогіка набуває особливої актуальності в нині, в епоху третього тисячоліття, коли широко пропагується аморальність, анархія, сексуальна лібералізація, насильство, злочинність, а матеріальні апетити нового покоління ведуть до його духовного зубожіння, залишаючи сімейні цінності позаду як пережиток минулого. Такі негативні явища сучасності вважаємо наслідком педагогічного невігластва батьків, їхньої сліпої нерозсудливої любові або ж хибного, безбожного сімейного виховання. Вивчаючи проблеми виховання дітей, умови та особливості виховного процесу в різних сім'ях, В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що спотворена душа дитини – це наслідок неправильного сімейного виховання.

Моральна, психологічна та педагогічна непідготовленість батьків до народження та виховання дітей стає лихом і для дитини, і для суспільства. В умовах сьогодення часто спостерігаємо, як фізіологічно здорові молоді люди народжують дітей, проте водночас залишаються морально-психологічно незрілими, не усвідомлюючи тієї величезної відповідальності, яку передбачає статус батька перед новою людиною, державою, суспільством. Результатом такої незрілості стають чвари, дисгармонія стосунків, які ведуть до того, що молоді люди так і не наважуються одружитися або розлучаються невдовзі після появи дитини на світ. Як свідчить статистика, діти з таких неблагополучних сімей у більшості випадків виховуються без батька та найбільше відчують брак батьківської любові, уваги, турботи й тепла. Однак в умовах повної сім'ї роль батька у вихованні дитини сьогодні теж буває незначною, так як сильна половина людства звикла перекладати «тягар» виховного процесу на плечі слабких, беззахисних жінок, вважаючи, що виховання – це суто жіноча справа. При цьому чоловіки не забувають висловлювати найсуворішу критику в бік дружини за наявності найменших прогалин у вихованні їхнього чада.

Важливе місце у працях В. Сухомлинського посідала мати, він вважав її джерелом людського життя, краси. Своє шанобливе, високе ставлення до жінки педагог висловив у створенні культу матері у Павлівській школі. Проте він не заперечував і не зменшував ролі батька у виховному процесі, навпаки акцентував на його специфічному значенні у вихованні дитини. Синонімічним по відношенню до батька автор батьківської педагогіки вживає слово «відповідальність». Справжній батько, на думку педагога, – це сильна, харизматична особистість із сформованим внутрішнім стрижнем, яскраво виражена, мудра та відважна. Відвага чоловіка полягає у вмінні захистити та оберігати дитину і дружину. З приводу цього В. Сухомлинський висловлює такі міркування: «... все-таки роль батька у вихованні дітей, у тому складному оркестрі, який називається духовними відносинами матері й батька, в тій єдиній силі, що веде дитину на шляху життя – особлива. Роль батька визначається його відповідальністю. Батько, який уміє бути відповідальним, зобов'язаним, повинним, – справжній му-

жчина. Його воля стає силою, здатною дисциплінувати думку, почуття, бажання дітей. Взаємини в сім'ї історично склалися так, що праця батька, який має на меті турботи про здоров'я, благополуччя, життя дітей, стає осередком його моральності. Чим більша і радісніша ця праця для чоловіка тим благородніше його моральне обличчя як чоловіка і батька. Радісний і бажаний труд батька робить істоту чоловічої статі справним мужчиною» [8, 220].

Віщими та далекоглядними стали думки великого педагога стосовно потреби суспільства у відповідальному батькові, адже сьогодні батька часто характеризують як педагогічно некомпетентного, незацікавленого та здебільшого пасивного учасника виховного процесу, що свідчить не лише про послаблення чоловічого начала, а й про позбавлення його відповідальності за дитину та її життя через якісь суб'єктивні причини. З турботою про майбутні покоління В. Сухомлинський розпочав кілька десятків років тому клопітку працю з підготовки юнаків, чоловіків до батьківства, вважаючи, що «...морально, духовно підготувати наших синів до виховної місії батька й чоловіка – це одне з найважчих, найтонших завдань виховання. Що тут найголовніше? Добитися того, щоб у чуйну дитячу душу, на благодатний ґрунт упало насіння священного людського почуття – почуття вірності сина – матері, брата – сестрі, чоловіка – дружині. Відкрити їхніми очима високу людську вірність у житті» [8, 121]. Так, виховання духовної готовності до мудрої батьківської любові стало одним з найважливіших завдань навчально-виховного процесу Павлівської школи. Директор став також ініціатором створення школи для батьків, відвідувачами якої були і майбутні батьки, і батьки учнів. На заняттях керівництво школи намагалося прищепити батькам мудрість батьківської любові, гармонію доброти і вимогливості, ласки і суворості. Крім того, у цій школі діяв університет для батьків. На заняттях, які проводив сам директор, або завуч чи найкращі вчителі, обговорювалися питання культури взаємовідносин подружжя, навчали вмінню керувати своїми бажаннями та пристосовувати й узгоджувати їх з бажаннями інших. Ці ж аспекти сімейного життя включав цикл етичних бесід «Сім'я, шлюб, любов, діти», які читався учням в школі. Хоча В. Сухомлинський розумів, що цей курс не може вирішити всі завдання виховання моральної готовності до батьківства, однак без етичних знань і переконань таке виховання не буде повноцінне. Він стверджував, що етичний курс «Сім'я, шлюб, любов, діти» – чи не найголовніший предмет в загальноосвітній школі, оскільки «не всім бути фізиками й математиками, а чоловіком і дружиною, батьком і матір'ю – всім» [8, 187].

В. Сухомлинський неодноразово наголошує на тому, що першим осередком духовності та моральності людини є сім'я, в якій дитина пізнає світ, красу людських взаємин, саме вона стає взірцем, згідно з яким у дитини формується уявлення майбутньої родини, ставлення до своїх дітей та бачення яким батьком чи матір'ю буде для них. Недарма він підкреслює:

«Ми, батьки, виховуємо своїх дітей передусім красою своїх взаємовідносин. Справжня краса взаємовідносин чоловіка й дружини, батька й матері полягає в тому, щоб взаємно творити красу – чоловік творить красу дружини, а дружина – красу чоловіка. Високу мету свого життя вбачайте, шановні батьку й мати в тому, щоб ваші взаємовідносини були постійними, невпинними, духовним удосконаленням, щоб сьогодні ви були кращими, ніж учора» [8, 160]. Таким чином, у повноцінній сім'ї, де панують хороші стосунки, злагода, взаємоповага, розуміння, дитина починає пізнавати світ й вірити у високе, ідеальне, непорушне, щирість, довіру та духовну єдність батьків, що утворює дитячу віру в Людину, красу та духовність. У протилежному випадку дитина зростає нещасливою, зневіреною, духовно понівеченою, аморальною та чинить опір навколишньому світу й оточуючим.

В. Сухомлинський звертається багаторазово до батьків, щоб вони вміли і бажали оберігати своє подружжя від тих тріщин, які трапляються у стосунках між чоловіком і жінкою. Він зазначає: «Умійте творити велике, безцінне духовне багатство подружнього життя – взаємну любов – справжню людську любов, любов красиву і благородну, чесну і відважну. Це сонце, що гріє і світить дітям» [8, 163]. Навчати любити і поважати жінку необхідно починати в ранньому дитинстві, виховуючи спочатку шанобливе ставлення до дівчини, матері, бабусі, адже вони є творцями нового життя, нової людини. З цією метою у Павиській школі відзначалося Свято Дівчаток, до якого хлопчики власноруч виготовляли подарунки для дівчат, тим самим вони вчилися отримувати радість від того, що несуть радість прекрасній половині людства.

За словами великого педагога, джерелом мудрості батька стає подружня любов, вірність і допомога, тому він закликає: «Перевір себе, юначе, заглянь собі в душу: чи здатен ти любити людей – віддавати їм свої сили? Без цієї здатності вся батьківська педагогіка перетворюється в порожній звук. Пам'ятай, що виховуєш ти дітей насамперед справжньою любов'ю до дружини... Хороший чоловік творить красу своєї дружини своєю любов'ю, і ця любов як сонячне тепло і сонячне світло, зібрані в квітці троянди, – ця любов стає моральною красою твоїх дітей, батьку» [8, 193].

Сповідуючи гуманістичні цінності, В. Сухомлинський проголошував людину найвищою цінністю, тому він не засуджував навіть того батька, в якого в серці так і не спалахнула справжня батьківська любов. Він вважав, що «морально-емоційна товстошкірість, бездушне, безсердечне ставлення до своїх дітей – далеко не завжди результат низького рівня освіти батька. Це результат хибного погляду на виховання дітей як на щось зовсім відокремлене, відділене високою огорожею від громадянських обов'язків» [8, 144]. Проте навіть такий емоційно убогий батько, на думку видатного педагога, достойний любові, прощення й пошани своєї дитини. «Батько схибнув, навіть скоїв злочин – це не означає, що син має ненавидіти чи зневажати батька», – пише автор «Батьківської педагогіки» [8, 225]. Адже хто як

не батько зможе посіяти і проростити в дитячу душу такі високі почуття як: віра і любов до людини?!

В. Сухомлинський завершує «Батьківську педагогіку» таким твердженням: «Суспільство – це величезний дім, споруджений з маленьких цеглин – сімей. Міцні цеглинки – міцний дім, крихкі цеглинки – це небезпечне для суспільства явище. ... крихкість ця полягає в безвідповідальності. Якщо у Вас немає дітей – ви просто людина. Якщо ж у вас є діти, ви тричі, чотири, тисячу разів людина...» [8, 261]. Таким чином, батькові відводиться неабияка місія у вихованні своєї дитини, на його плечі лягає безмежна відповідальність за нову людину перед суспільством та державою, адже від нього залежить майбутнє української родини. Тож сьогодні чоловікам перед тим як постати в іпостасі батька слід добре зважити їхню моральну, психолого-педагогічну зрілість до нової ролі. Майбутнім батькам необхідно передусім усвідомити, що виховання нового покоління – це «тягар» відповідальності, який доведеться нести впродовж всього життя, оскільки «скрізь вас можна замінити іншим працівником – від сторожа на тваринницькій фермі до міністра: справжнього батька не замінить ніхто», – зазначає автор «Батьківської педагогіки» [8, 190]. Отже, за словами В. Сухомлинського, відповідальний батько – це безпосередній вихователь та учасник життя свого чада, який отримав психолого-педагогічну підготовку та знання етики сімейних відносин й особливостей розвитку дитини; більш того, це еталон маскулітності та втілення усіх найкращих людських рис; це Людина з великої літери, яка вміє кохати, поважати й захищати свою дружину, а також здатна дарувати батьківську любов та тепло своїм дітям, вселяючи тим самим їм віру у високе, ідеальне, непорушне та любов до Людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калмиков Г. Про діяльність сім'ї та школи // Початкова школа. – № 9. – 1998. – С. 19–21.
2. Ковальчук Л., Семенов М. Внутрішній світ дітей із неповних сімей за спадщиною В.О. Сухомлинського // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Вип. 5. Т. 2. – 2000. – Івано-Франківськ. – С. 98–102.
3. Лазурак А. Батьківська педагогіка Василя Сухомлинського: аксіологічний ракурс проблеми // Початкова школа. – № 5. – 2004. – С. 3–5.
4. Майкіна О.Н. Учити и воспитывать по законам гармонии // Советская педагогика. – № 12. – 1989. – С. 27–31.
5. Семез А. Виховання людини у творчості В. Сухомлинського // Початкова школа. – № 7. – 1998. – С. 40–41.
6. Сермяжко Е.И. Воспитание детей в семье // Советская педагогика. – № 2. – 1988. – С. 113–116.
7. Сметанський М. А.С. Макаренко та В.О. Сухомлинський про сімейне

- виховання // Рідна школа. – № 9. – 2003. – С. 12–14.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа. – 1978. – 263 с.
 9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 5. – Статті. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.
 10. Тоцька Т. Виховувати серцем // Дошкільне виховання. – 2007. – № 3. – С. 14–17.